

ושעורים שדרכן להימרח בחוץ, אם נמרחו בתוך הבית – חייבים. וכן פסק החזו"ן-איש (מעשרות ג, ד, י) להחמיר. [ואף על פי שמדובר כאן בפירות שבמגירה והרי נגמרה מלאכתם בבית וחייבים – אפשר לדחוק שהספק הוא במקצת פירות ונחשב ל'זרה מעט מעט' ופטור. וצ"ע. עפ"י חזו"א שביעית א, יח]. ואולם דעת רש"י ותוס' ורשב"ם ורשב"א ורבנו אפרים שדברים שגמר מלאכתם בחוץ, אין מועיל להם מירוח בתוך הבית.

ולדעה זו אפשר לומר שאפילו ספק רחוק כזה, שמא נהג החבר שלא כראוי, דיו להחשב 'ספק' – וכמו שהוכיח מכאן המהרי"ק (קעא). גם יתכן שעשה כן החבר מחשש שתיטרף שעתו ולא יספיק לעשר. וע' גם בשפת אמת פסחים ט. עוד יש לומר שכאן דוקא מצרפים ספק רחוק, מפני שהספק השני נוטה יותר לפטור, שהרי רוב חברים מעשרים הם. (ע' בשער המלך הל' מאכלות אסורות סוף פרק ח).

עוד על שיטת הראשונים בפירות שנכנסו הביתה קודם גמר מלאכתם, ונגמרה מלאכתם בתוך הבית – ע' בשאלות ותשובות לסיכום בבבא-מציעא פח. וע"ע בספר אפיקי ים ח"ב כט.

גמר מלאכתם בבית והוציאם חזר והכניסם דרך שער הבית – בתוס' (במנחות סז) משמע שאינם מתחייבים. והמאירי (הביצה לד:): נסתפק בזה. ובמנחת חינוך (שצה) ובחזו"ן איש (שביעית א, ח) נקטו לחייב. וע' שאגת אריה צז; דובב מישרים ח"א צה ובהגהות מלא הרועים – מנחות סז; ברכת שמעון פסחים ז; חדושי ר' שמואל שם ח.

[ואף אם נוקטים שלעולם לא יבואו שוב לחיוב תרומות ומעשרות מדאורייתא, אסור לאכול אכילת קבע מדרבנן (ע' חזו"א מעשרות ד, י). ויש סוברים שבאופן זה שלא יבואו לידי חיוב, כגון שהכניסו במוץ ודש בבית – מותר לאכול אכילת קבע (עתוס' מנחות סז: מרבנו אפרים; רמב"ן כאן ורשב"א ורבנו יונה ברכות לא בשם 'יש אומרים', וע' גם בשו"ת הרשב"א ח"א שסא), כי לא אסרו אכילת אדם אלא אם אפשר לבוא לידי חיוב].

והרי"ד כתב שהיו נוהגים כן גם חברים, ולא כדי לפטור ממעשר אלא כדי שלא יבואו לידי תקלה. וזהו מה שאמרו 'בא וראה שלא כדורות ראשונים דורות האחרונים... דורות האחרונים היו מכניסין פירותיהן דרך גגות...'. – הרי שדורות האחרונים היו נוהגים כן, ואפילו החברים שבהם.

דף מב

'מעשה בשפחתו של מציק אחד ברימון שהטילה נפל לבור...' – המגן-אברהם (תקכו סק"כ) הוכיח שמצוה לקבור נפלים. [וזה דלא כדברי חות יאיר (סה, בסעיף ו בתשובה)]. ומה שמוזכר בכמה מקומות בור שמטילין בו נפלים – אפשר שגם בהשלכה לבור מתקיימת מצות קבורה. או אפשר שמדובר בשפיר שאינו נפל ודאי. עד כאן דבריו.

ובחזו"ן איש (יו"ד רה, ט) כתב לחלוק על הסברים אלו, שהרי כיון שאינו משתמר בבור, כמו שאמרו כאן – אין זו קבורה, ומצות קבורה מתקיימת רק בסתימת הגולל. ומה שכתב שמדובר בשפיר – עדיין ייאסר מספק שמא הוא נפל. ועוד, לפי תירוץ אחד שבגמרא כאן מדובר בנפל ודאי. והסיק שם שנראה עיקר כדעת מגן אברהם שיש מצות קבורה בנפלים, ואותו בור שמטילים בו הנפלים לא נעשה ברצון חכמים, אלא נשים הזונות שהיו בושות בדבר הטילהו שם.

מבואר בתוס' שהיתה זו שפחה כנענית והטילה לבור נפל שלה.

והנה לשיטת ר' שמעון (ביבמות סא. ועוד), אין עכו"ם מטמאין באהל משום 'אתם קרויין אדם ואין העכו"ם קרויין אדם' (והלכה כדבריו לשיטת הרמב"ם), והרי מבואר כאן שבן השפחה מטמא באהל, ומוכח שעבד כנעני בכלל 'אדם'. וכן מורים פשוט הדברים – ע' ויקרא כז, כח וברש"י; גטין לח: ערכין כח. וברש"י ד"ה מאדם; תוס' מגילה כג: ד"ה ואדם.

ואולם בבית יוסף (או"ח קנט, יג) הביא בשם ספר המנהיג, שאין ליטול ידים מעכו"ם ועבד, לפי שאינם בכלל 'אדם'. [וכן יש להעיר מדברי התוס' בסנהדרין טו. (ד"ה אדם) לחד תירוצא, שאין במשמע לגמרא לפרש לשון 'אדם' שבמשנה על עבד. אם כי אין משם ראייה, שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד].

ויש מקום ליישב לפי דעת הסוברים שטומאה רצוצה דינה כמגע ולא כאהל (ע' במצוין ביוסף דעת נויר נג-נד) הלכך מטמאה אף במי שאינו קרוי 'אדם'.

ולפי זה יש להעיר בגטין כג: שאמרו 'מה אתם בני ברית אף שלוחכם', הומ"ל 'מה אתם אדם אף שלוחכם אדם', אלא שלא נחית למחלוקת התנאים אם עכו"ם בכלל 'אדם'.

וע"ע בפרי מגדים שם (טו); שדי חמד (פאת השדה מערכת א, ט ובבית האוצר א, ט).

ויש ליישב בזה דברי רש"י שאותו כהן חכם היה ומורה הוראה. והתוס' כתבו ששוטה היה, שהרי אין לו להטמא לנפלים אפילו היו קרובים – אך י"ל לרש"י שאותו כהן סבר שאין עבדים מטמאים באהל. [ורש"י בפסחים (ט) כתב שהיה הכהן קרוב. ומשמע שפירש שהיה זה נפל של הגבירה ולא של השפחה (ע"ש בתוס' שצדדו בזה. וכ"כ מהר"ם חלאוה). ועל כן הוסיף רש"י שלא נדהר באזהרת טומאה, וגם לא הזכיר שם שהיה חכם ומורה הוראה].

'אלא גזרה דלמא מגבה לה והדר מבטיל לה והוי עבודת כוכבים ביד ישראל, וכל עכו"ם ביד ישראל אינה בטלה לעולם' – אף על פי שבשעת ההגבהה הריהי אסורה בהנאה, כתב הריטב"א שישאר זוכה באיסורי הנאה לענין שייחשבו שלו לעבור עליו. ומכאן לישראל הזוכה בחמץ בפסח, שנאסר לאחר הפסח כדין חמץ שברשות ישראל שעבר עליו הפסח.

[וכן הוכיח מכאן הרשב"א (מובא בנתי"מ ערה סק"א ובקצוה"ח תז, ב) לענין לולב של איסורי הנאה דחשיב 'לכם'. וכן הוכיח הריב"ש (תא) ועוד. וע"ע מדברי הרשב"א עצמו בתשובה (ח"א תשמו) שלולב של מודר הנאה אינו בכלל 'לכם' – משלכם. וכן כתב (שם תרב) שאין זכיה לאדם בדבר שנדור מהנאתו. וכן הביא הר"ן (בנדרים פה) מהרשב"א, שהאוסר הנאת פירותיו על עצמו יכולים אחרים ליטול אותם בע"כ – הרי שאינם שלו. ושמא סובר לחלק בין איסור חפצא שהאדם הטיל על עצמו לאיסורי תורה שאינם איסורי חפצא. וע"ע ברשב"א נדרים סו"פ השותפין שאין ירושה ירושה באיסור"ג. וע"ע.

וע"ע: אבני מלואים כה; בית הלוי ח"א מח; פרי יצחק ח"ב טו; חזון איש שביעית ד, י; גידולי ציון ז; עונג יום טוב סי' כד לא (בהגהה ד"ה וזכה) לג (בהגהה ד"ה וראיתי) לד; מרחשת א; חדושי בן אריה יח, י; קהלות יעקב נדרים לב לג; אילת השחר ב"ק כ: דבר שמואל פסחים לב-לג. וע"ע במצוין ביוסף דעת נדרים מז].

ואולם בר"ן (מג. ד"ה ומצא טבעת) משמע שכל שאר איסורי הנאה אין שייכת בהם זכיה כי אין לאדם בעלות עליהם, ורק כאן הואיל ואפשר לה להתבטל כל עוד היא של העכו"ם, לכך יכול ישראל לזכות בה [אעפ"י שלאחר שזכה בה ישראל שוב לא תועיל לה ביטול. ע' בשו"ת אבני נזר אה"ע רכא, מו]. והוא הדין לחמץ בפסח – הואיל וכשהוא ביד גוי אינו נאסר בהנאה לעולם, לכך יש בו זכיה.

עוד הוכיח המגן-אברהם (תקפו סק"ה) מסוגיתנו, שגם כשנוטל ישראל ע"ז של גוי ונתכוין לזכות בה, אעפ"י שיש לה בעלים נכרי, אין לה ביטול מפני שנתחייב ישראל באחריותה. ודלא כדעת הב"ח שרק בע"ז של הפקר זכה בה. (וכן דייקו מרש"י כאן. וע"ע מו"מ בראיית המג"א ובדחייתה, בשו"ת ר"י מסלוצק סו"מ מא, ובחדושי הגר"ר בנגיס ח"א לו, ב).

וכן לענין חמץ נפסק (באו"ח תמח, ב) שישאר שקיבל חמץ מן הגוי בפסח ונתכוין לזכות בו – נאסר בהנאה גם לאחר הפסח משום חמץ שעבר עליו הפסח.

יש סוברים שהדין המבואר כאן שעבודה זרה של נכרי הבאה ליד ישראל זוכה בה, אין לה ביטול –

מדרבנן הוא, גזרה משום ע"ז של ישראל עצמו (עפ"י ריטב"א בשם הרמב"ן; סמ"ג לאוין מה; יראים השלם קב).
ואעפ"כ גזרו שמא יגביה ישראל קודם שיבטלה, ואין זו גזרה לגזרה – שהכל גזרה אחת היא (עפ"י
יראים שם. וע' בשו"ת ר"י מסלוצק מא, ג).

– יש מהאחרונים שמוכיחים מכאן שהגבהה או משיכה קונות מהפקר מדין תורה, שאם אינן אלא מדרבנן
לא היה לגזור שמא יגביה, דהויא גזרה לגזרה. ויש דוחים שרבא מתרץ זאת אליבא דריש לקיש, והוא
הרי סובר בעלמא (בבכורות יג.) משיכה מפורשת מן התורה (ע' נודע ביהודה תנינא סג; שו"ת באר יצחק יו"ד כג, ו).

'חגיפה בהן דרכים וטרטאות' – כנראה צ"ל: 'וסרטאות' (כדלהלן נ:); או 'וסרטאות' (צורה זו מופיעה
להלן נ. ור"ח גרס שם בפ"א: 'וסרטיות'. ובסוף העמוד כתוב לפנינו 'וסרטאות' ויש להגיה שם כמו כאן). ה ס ר ט א היא
דרך בינעירונית (רש"י שבת ו).

(ע"ב) 'בביצים, כאן וכאן אסורין' – פרשו רש"י ותוס' משום שצריכים לאילן גזרו בהם חכמים כעל
האילן עצמו [וכ"מ ברמב"ם (עכו"ם ז, יב) שאיסור דרבנן הוא]. ומשמע שעצי הקן עצמו, אם באו
מעלמא – מותרים (וכן פסק הרמב"ם).

ואף על פי שגם הקן עצמו זקוק לתמיכת האילן כמו הביצים, אך לפי שהנידון הוא ליהנות מעצי הקן,
והלא הם באו מבחוץ הלכך אינם נחשבים כלל כגידולי איסורי הנאה. משא"כ הביצה כמות שהיא צריכה
לאילן זה והריהי נראית קצת כגידוליו.

ולדעת התוס' (במעילה יד. – אליבא דרבי יוחנן), הקן עצמו אסור בהנאה כשם שבהקדש אין נהנים ממנו
מדרבנן [ואינם סוברים כחילוק שכתב רש"י שאשרה הכל בדלין הימנה].

'המוצא כלים ועליהם צורת חמה... יוליכם לים המלח' – הראשונים הביאו דברי הירושלמי שמדובר
כשאין ידוע האם אנשים עובדים לצורות שעל הכלים אם לאו.

וכתב הריטב"א: 'מעטה, צורות שתי וערב שרגילין גוים לצייר בכלים של כסף – מותרים, דאף על גב
דצורות שתי וערב נעבדת היא להם, הא ידעינן ודאי דלא פלחי לה בכלים. ולא עוד אלא שהם אין
עובדין אלא לצורת שתי וערב שטמא אותה הגלח. וזה טעם היתר המטבעות, דהוי ליה כדבר בריא שאין
נעבדין שהוא מותר לדברי הכל, ואפילו על המכובדין' (וכ"כ בה"ג נד). וע"ע תוס' להלן מג: ד"ה שעל. וע"ע
רמ"א יו"ד קמא וש"ך שם; אבני נזר חו"מ קיט. וע"ע במשנ"ב שלד סקנ"ב בנידון התכת מטבעות שחוקקים עליהן שמות).
וזה לשון הר"ן: '...ולפיכך כתב הרשב"א ז"ל דבזמן הזה שחוקקין חקק בכלים ומציירין בהם עבודת
כוכבים, אף המוצא כלים שיש בהן דמות עבודת כוכבים – אסורין. ועוד שכן דרכן בברבר"י, לציירן
בסייף ובכלי מלחמתם, ומגפפין ומנשקים בשעת מלחמה עכ"ל. וצריך לי עיון, שאפשר שאין עובדין
היום לצורות הללו אלא לזכר בעלמא עושין אותם.'

'ואי בעושה – צורת דרקון מי אסיר?... – אף על פי שהיא צורת עבודה זרה ומדוע מותר לעשותה,
והלא שנינו (טו.) 'הגיע לכיפה שמעמידין בה עבודת כוכבים – אסור לבנות' וכל שכן הצורה עצמה?
ולאו קושיא היא, כי שם מדובר שעושה אותה לגוי לעבדה, אבל כאן שעושה לגוי בעלמא – מותר
(ריטב"א).

כללים

'איתיביה... ורבא אמר... איתיביה... הכא נמי כדרבא. איתיביה... הכא נמי כדרבא. איתיביה... הכא נמי כדרבא. איתיביה... הכא נמי כדרבא. (כאן ובב"מ מט: ובזבחים צא. וע' ביבמות צא: בתד"ה ת"ש ובב"ק מב: ד"ה ונימא ובספר נחלת דוד ב"מ ט. על רד"ה ש"מ) על ריבוי הקושיות המתורצות כולן בתירוץ אחד שכבר נאמר. ובמקום אחר (שבת מג.) כתבו התוס' שהמקשן רוצה לברר שמא יש לתרץ בכל מקום ומקום בענין אחר יותר מרווח.

הסברים נוספים נאמרו בדבר; אמנם ידע המקשן את התירוץ, אלא שסובר שהוא דחוק, ובא להראות לתרצן שאותו דחוק צריך לסובלו בהרבה משניות (חכמת מנוח ב"מ כא:).

וריעב"ץ כתב שכן דרך התלמוד להגדיל תורה ולהאדירה. ועוד, כל אותן שאלות לא אמורא אחד שאלן אלא הן קיבוץ שאלות שנשאלו ע"י כמה חכמים בהודמנויות שונות.

(כיו"ב כתב הריטב"א בב"מ שם. אלא שכבר העיר בספר מגדים חדשים (שבת מג.) על הריעב"ץ, שכתב זאת כהסבר בסוגינתו, ואין זה מתקבל ממשמעות הלשון 'איתיביה' [בלשון יחיד, ולא 'מיתיבי'] שמורה שאותו חכם שהקשה בתחילה, ר' יוחנן, הוא זה שהמשיך להקשות.

וע"ש במגדים חדשים דברים נוספים (מהשל"ה – תושבע"פ כלל אף, ד"ה לפעמים המקשן; מהרש"א מהדו"ב וערוך לנר יבמות צא: בענין זה).

דף מג

'אמר אביי: אין, רישא וסיפא במוצא ומציעתא בעושה. רבא אמר: כולה במוצא ומציעתא רבי יהודה היא...' – מצינו במקומות רבים שנחלקו שיטות אביי ורבא באופן ישוב סתירות במשנה או בברייתא; אביי העדיף להעמיד כל אחת באוקימתא שונה, ורבא מעמיד אליבא דתנאי, וכמו בסוגינתו [וכבר נחלקו כיו"ב אמוראים ראשונים – ע' בקדושין סג: ובתו"י שם]. הנה ציון המקומות; –

ברכות מז: (וע' גם שבת נב. ושם עד. וע"ש עה.); ראש השנה כ. יומא מא: ביצה יד (וע' תענית ד; כתובות מז:); קדושין לט: בבא בתרא פ (וכיו"ב שם קמ:); זבחים מג. צו. תמיד כז. (וכן בב"מ נב. העמיד רבא במחלוקת תנאים, ודלא כאביי. וכן ע"ש בע"ב שרבא לא ניח"ל בהעמדת אוקימתא כתי' אביי ותירץ באופן אחר).

אולם יש לציין שמצינו תופעה הפוכה; בזבחים עה–עט שאביי העמיד ב'הא דידיה הא דרביה' ורבא העמיד באוקימתא. וגם בשבועות יג. אביי העמיד בפלוגתא ורבא תירץ באופן אחר [אם כי לא באוקימתא מסוימת]. וגם בב"מ נא: נראה לכאורה שהיפכו שיטתם, אך ע"ש ברמב"ן ורשב"א דרבא לא פליג אדאביי (ע"ש ביוסף דעת). וצ"ב.

'סר אפיס' – כך נקרא שמו, ומצוי בספריהם. והתלמוד חילקו בכוונה לשני שמות דרך גנאי, כלומר שר של אפס ותוהו. גם 'סר' מלשון סר ריחו, הבאיש (ריעב"ץ. וראה בספר 'ניצוצי אור' להר"ר מרגליות. ובכת"י מינכן: 'סרפיס').

'עובד כוכבים מבטל בעל כרחו' – אף על פי שכל מעשה הנעשה באונס גמור אינו מתייחס אל האדם, וכאילו לא עשאו, יש לומר שכאן שונה כיון שבעצם הע"ז ראויה להתבטל ויש מצוה בביטולה [אם כי אין הנכרי מצווה על ביעור עכו"ם, אבל ודאי אם ביטלה מצוה קעביד], הלכך מועיל ביטול אפילו באונס.